

Öt év

1988. eleje. Antall József bekapcsolódik az ellenzéki mozgalomba. Megalakítja – többek között Göncz Árpáddal – az Emberi Jogok Magyar Ligája Párizsi szervezetének magyar tagozatát. Csoóri Sándor hívására ezután részt vesz a Magyar Demokrata Fórum előadásain.

1988. szeptember. Antall jelen van az MDF hivatalos megalakulásánál és megfigyelőként részt vesz az ideiglenes elnökség munkájában.

1988. október. Antall József a „Kovács Béla Társaság”-ban az FKGP újjászervezésében is részt vesz. Mind a kisgazdapártban, mind a Barankovics-féle Demokrata Néppárt utódként létrejövő KDNP-ben is vezető pozíciót kínál nekik, de Antall úgy véli, a jobbközép oldalon széles alapú vezető pártra van szükség, így az MDF-ben kezd politizálni.

1989. március 22. Létrejön az Ellenzéki Kerekasztal (EKA), amelynek munkájában Antall József aktív részt vállal. A nagyközönség ekkor ismerkedik meg nevével.

1989. június 13. Megkezdődtek a tárgyalások az EKA, az MSZMP és az ún. Harmadik Oldal között. Antall József a visszaemlékezők szerint kitűnik a vitákban.

1989. október 21. Antall Józsefet elsöpör többséggel a küldöttek az MDF elnökévé választják. Ő lesz a párt miniszterelnök-jelöltje.

1990. április 8. A választások második fordulójára egyértelművé teszi, hogy az új kormány vezető ereje az MDF, és a miniszterelnök Antall József lesz. A mandátumok 43%-át az MDF szerzi meg.



A választásokon győztes párt vezére, 1990. április 8.

1990. április 29. Az MDF nevében – előzetes egyeztetés nélkül – Antall József és az SZDSZ pártközi megállapodást ír alá. Az új parlament két legerősebb pártja megegyezik, hogy az Országgyűlés elnökévé és ideiglenes köztársasági elnökké – amely pozíció az MDF-et illette volna meg – Göncz Árpádot, az SZDSZ országos tanácsának tagját választják. „Cserébe” megállapodtak a kétharmados törvények – amelyekhez ellenzéki támogatás szükséges – körének szűkítéséről, illetve a kor-

Halotti beszéd Antall Józsefről

Elmélet és miniszterelnöki gyakorlat



A demokratikus Magyarország első szabadon választott kormányfője, Antall József (1932–1993) és 1996-ban állított mányi köztéri szobra. Talapzatán: „Lélekben 15 millió magyar miniszterelnöke”

Antall József, az első, újra demokratikusan választott magyar kormány miniszterelnöke 1993. december 12-én meghalt. Három és fél éves kormányzása idején rögzült az alkotmányos parlamentarizmus Magyarországon, a többpártrendszeri demokrácia intézményes kerete. Személyes ügyének tekintette, hogy a tulajdonváltás, az azzal együtt járó szociális- társadalmi megrázkódtatások, a hatalomváltás, az elkerülhetetlen érdekösszeütközések ne az utcán, az elszabaduló indulatú tömegrendezvényeken csapjanak össze, hanem a parlamenti viták fegyelmezett rendje szerint folynak. Ezen három és fél év alatt nemcsak rögzültek az intézmények – tovább csiszolódott az 1989. október

* Az előadás Antall József halálának 10. évfordulója alkalmából, 2003. december 11-én az MTA dísztermében tartott emlékülésen hangzott el. – A fotókat az Antall-archívum jóvoltából közöljük. (A szerk.)

23-án kialakított köztársaság államszervezete, a többpárti országgyűlés napi működési rendje, a végrehajtó hatalom, törvényhozás viszonya –, hanem *szokássá erősödött* a politikacsinálók, a döntéshozók gondolkodásában, napi tevékenységében a modern *demokrácia gyakorlata*. Ebben Antall személyes szerepe – erről ma már források alapján beszélhetünk – elvitathatatlan volt.

Kegyeleti megemlékezés

Az 1867 után kialakított liberális alkotmányosság feltétlen híve volt. Java férfikorában csak álomvilágként élte meg ezt az alkotmányosságot. A 19. század második felében kialakult európai parlamentáris politizálás intézményeiben, az igazgatásban semmi gyakorlatot nem szerezhetett, de gondolatban állandóan megélte ezt a politizálási rendet, és ezt az átélést beleöntötte az Eötvös Józsefről, a dualizmus kori történelemről írott tanulmányaiba, vendéglőkben vagy baráti lakásokon, sétákon folytatott beszélgetéseibe. 1993 decemberében a magyar politikai élet egésze joggal járult gyászoló érzéssel a ravatalához. A mindenkori kormányzó és ellenzéki pártok éppúgy, mint az „egyszerű polgárok”, akik ma már jobbra természetesnek tekintik a modern európai demokráciák érdekképviseleti és választási rendszerét, megtanulták, gyakorolták és gyakorolják a véleménynyilvánítás kulturált rendjét, természetesen élnek állampolgári jogaikkal nem csak a parlamenti és önkormányzati



Foto: Bámkóti András

**Az Ellenzéki Kerekasztal meghatározó személyiségei:
Antall József és Orbán Viktor, 1989. szeptember**

választásokon, referendumokon. „Mind-
den magyar állampolgártól kijár a szál-
virág a miniszterelnök koporsójára” –
írtam a ravatalozás napján naplőfel-
jegyzéseimbe –, és nem érttem, miért
maradnak el sokan a ravaltól volt po-
litikai ellenfelei közül. Nem érttem,
mert úgy láttam, mint akkori átélő, és
úgy látom ma, mint a korszakot kutató
történész, hogy az első szabadon vá-
lasztott miniszterelnök nemcsak pártja,
koalíciója, nemcsak barátai, családja,
hanem az egész politikai Magyarország
halottja volt. És az ma is. Ezért is tar-
tom illőnek, hogy halála évfordulóján a
Magyar Tudományos Akadémián be-

széljenek személyiségéről, munkássá-
gáról. És nem hallgathatom el: tartanám
rendjén valónak, ha nem *kegyeleti
megemlékezésre* gyűlnék össze, ahogy
most, hanem *tudományos elemzésre*.
Ma, most illő módon beszéljünk halot-
tunk érdemeiről, de holnap kezdjük
meg a rendszerváltás tudományos
elemzését!

A rendszerváltás tudományos vizsgálata

Tárgyaljuk immáron tudományos dol-
gozatokban: vajon az 1989–90-ben ki-
alakult alkotmányos rendet, ezen belül
a parlamentáris demokrácia intézmé-
nyeit mennyire sikerült a *működőké-
pesítéshez* szükséges emberi magatartás-
formákkal megtölteni? Vizsgáljuk: a
szép eszmék, a létrehozott jó intézmé-
nyek hatékonysága néha nem azért
késett vagy késik ma is, mert *hiányzott*
mögülük a sok évtizedes *igazgatási-
szervezői tapasztalat*? Ami azután az
Antall vezette csapat hamari vereségé-
hez is vezetett 1994-ben.

A rendszerváltásról szóló tanulmá-
nyok tárgyalják, miért nem valósulha-
tott meg az Antall által az első hetek-
ben annyit hangsúlyozott „folytonos-
ság” elve, és ugyanakkor a *tolerancia* az
„ellenfelekkel” szemben elv. Idézik
majd első beszédeit, amikor az első
kormányprogram vitájában az ellenzéki
Orbán Viktor nem éppen udvarias he-
vességű rohamát ironikusan azzal sze-

mány és a miniszterelnök pozíciójának
stabilizálásáról.

1990. május 2–3. Az új Országgyűlés
alakuló ülésén elfogadják a Magyaror-
szág köztársasági államformáját rögzítő
törvényt.

1990. május 23. Az új Országgyűlés mi-
niszterelnökké választja Antall Józsefet.
Megalakul az új, koalíciós kormány,
59,5 %-os parlamenti többséggel.

1990. június 7–8. A Varsói Szerződés
politikai tanácskozó testületének
moszkvai ülésén Antall József kijelenti,
hogy a szervezet „mint az európai szem-
benállás egyik maradványa” elvesztette
fő funkcióját, és ezért „felülvizsgálatra
szorul”. Bejelenti, hogy Magyarország
saját tagságát felül kívánja vizsgálni.

1990. június 19. A parlament alkot-
mánymódosító indítványokat fogad el.
Ezek egyaránt megnövelik a kormányfő
pozícióját a parlamenttel, az államfővel
és a kormánytagokkal szemben.

1990. augusztus 3. Az Országgyűlés
nagy szótöbbséggel (295 igen, 13 nem
szavazattal) Göncz Árpádot választja
köztársasági elnökké.

1990. augusztus 16. Budapesten Ma-
gyarország, Lengyelország és Csehszlo-
váкия képviselői javaslatot fogadnak el a
Varsói Szerződés katonai szervezetei-
nek fokozatos felszámolásáról.

1990. augusztus vége. Nyilvánosságra
kerül a Justitia-terv, amely az 1956 utáni
gazdasági, politikai és kulturális elit tel-
jes körű átvilágítását javasolja azzal a
céljal, hogy induljon felelősségre vonás
és büntető eljárás az ország katasztrófa-
lis helyzetéért felelős személyekkel
szemben.

1990. szeptember 10. Az Országgyűlés
elfogadja az elmúlt rendszerhez kötődő
szervezetek vagyonelszámoltatásáról
szóló törvényt: e szervezeteknek (köz-
tük az MSZP-nek) 1949-től kezdődően
kell számot adni vagyonukról.

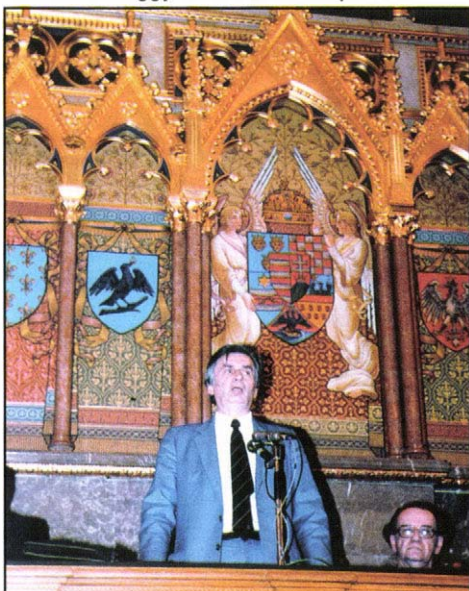
1990. szeptember 25. Közzéteszik a kor-
mány 3 éves programját, amely a ma-
gántulajdon elsődlegességére épülő
szociális piacgazdaság megvalósítását
tűzi ki célul.

1990. október 18. Antall József látogata-
sa az Egyesült Államokban. George
Bush elnök a Fehér Házban a legmaga-
sabb protokolláris szinten fogadja.

**George Bush amerikai elnöknél
a Fehér Házban, Jeszenszky Gézával**



**Kormányfő-várományosként
az Országgyűlésben, 1990. április 21.**



relte le, hogy így szólt: „Aggódtam volna egészségi állapota miatt, ha nem ilyen hozzászólással fogadta volna a programot”, és hogy az *ellenzéknek* az a dolga, hogy kifejtse a kritikáját, s a forma már az „előadóművészet körébe is tartozik”.

De nemcsak a legélesebb ellenzéki kritikát fogadta nyugalommal, hanem ugyanilyen toleranciával szólt az *elődpolitikus-csapatról* is. Pedig 1990 tavaszán igazán erős volt a szitok-átok hangulat, s ő maga mégis így szólt: „Ők – azaz Antall elődei – együttesen az átmenet katonái, és az átmenet szolgálói, és ezt emberi tisztességgel nekünk el kell ismerni. Ők az előkészítés nemes feladatát elvállalták, és tisztességgel zártak le egy korszakot, és tisztességgel akarták átadni, ezt nekünk el kell ismernünk, és ez hozzátartozik az európai parlamentarizmus alapszabá-

lyaihoz.” Vajon ki beszélt a későbbi kormányok részéről ilyen korrekten az előző adminisztrációról? – teszik majd fel nyilván a kérdést. S miért nem lett ebből gyakorlat a magyar rendszerváltásban? S hogy jutottunk ide a mai, egymást ócsároló politizáláshoz? Egyáltalán, látni kellene egyszer már, hogy ki örökítette bele az új magyar politikai demokráciába a korábbi szélsőjobb és szélsőbal magatartásformáit, ahol a *másik becsületébe gázolás*, a vitapartner erkölcsi megsemmisítésére törekvés megtűrt, elfogadott norma.

Mint ahogy készülnek az első tanulmányok arról is: mennyiben sikerült az európai polgári demokráciák működőképességének titkát, a pártpolitikától mentes *szakadminisztrációt* kiépíteni Magyarországon 1990 után.

S hogy Antall határozott személyes törekvései ez irányban 1990-ben miért lettek eredménytelenek? Az ő *személyi szervezői tapasztalatlanságán* múltott, vagy az új pártkoalíció gyengeségén, netán az őrségváltók hangosságán, hogy 1990–2003 között nem alakult ki a *változó politikai* és folyamatosan működő, *változatlan szakadminisztráció* egészséges kettőssége? És általában, most már az emlékező, joggal méltató beszédek után tegyünk majd kísérletet a számvetésre: melyek azok az *értékek*, amelyeket ez a fiatal, még alig másfél évtizedes demokrácia kiformált a gazdálkodás, a politikai gyakorlat, a kultúra, a viselkedésformák, a napi szokásrendszer terén. A szabadszellemű és szabadelvű polgári magatartás terjedését, a felszabadult világra nyitottság elfogadottságát, különösen a fiatal generáció körében, azt, hogy a

A miniszterelnök

Antall József 1932. április 9-én született Budapesten. Apja id. dr. Antall József jogász, politikus, aki 1946–47-ben kisgazdapárti újjáépítési miniszter volt. Édesanyja Szűcs Irén, Szűcs István politikus és nemzetgyűlési képviselő lánya.

Az Antall család Veszprém és Somogy megye legrégebbi nemesi családjai közé tartozott. Az erős, elevenen ható családi hagyomány mellett Antall József neveltetésére a budapesti Piarista Gimnáziumban (1942–50) eltöltött diákévei hatottak a legmélyebben. (1949-ben az iskolák államosításakor a piaristákat eltávolították a katedréről, így Antall József már állami gimnáziumban érettségizett.)

Antall a bölcsészettudományi kar történelem–magyar irodalom szakán folytatta tanulmányait, de a jogtudományi karon is végzett stúdiumokat. Harmadik tárgyként később felvette a levéltár szakot is. Legfőbb érdeklődési köre a reformkorhoz és a nemzeti liberalizmushoz kötötte, egyetemi dok-



Neveltetése meghatározta későbbi politikai eszmerendszerét.
Apa és fia: a volt államtitkár és a tanárjelölt

tori disszertációját (1969) Eötvös Józsefről írta. Történelem–magyar szakos tanár, levéltáros, később muzeológus és könyvtáros diplomát szerzett. 1954-ben a Magyar Országos Levéltárban, majd a Pedagógiai Tudományos Intézetben dolgozott. Tanári pályáját az Eötvös József Gimnáziumban kezdte 1955-ben.

1956. október 23-án diákjaival részt vett a Bem téren tartott tüntetésen. A gimnáziumban a forradalmi bizottság elnökévé választották. Jelen volt a kisgazdapárt újjászervezésénél, október 30-án leutazott gépkocsin Somlóra édesapjáért, akinek jelentős szerepet szántak a koalíciós kormányban. 1956. november 1-jén id. Antall Józseffel

zások színhelye. Antall József volt az egyik megszervezője annak a kisgazdapárti tervezetnek, amelyet egy ígért koalíciós kormányzás alapjának szántak. („A Független Kisgazdapárt tervezete a politikai kibontakozás biztosítására” című munkában felsorolták a feltételeket: az ÁVH megszüntetése, a szovjet csapatok kivonulása és többpárti választások megtartása, valamint körvonalazták a kívánatos kormányzati rendszer kereteit.)

1957 januárjában rövid időre őrizetbe vették, kihallgatták. Az Eötvös Gimnáziumból áthelyezték a Toldy Gimnáziumba, de 1959-ben onnan és a pedagógusi pályáról is eltávolították. Hónapokig munkanélküli volt, majd

együtt kereste fel a Parlamentben Nagy Imrét, Tildy Zoltánt és a kormányzásban részt vállalt polgári politikusokat. Részt vett a kisgazdapárt egykori székházának visszafoglalásában. November 4. után az Antall család lakásában lakott Kovács Béla, a kisgazdapárt szellemi vezetője, így ez a lakás lett a kisgazda tanácsko-

lakosság meglepő élénkséggel sajátítja el a világ új ipari-technikai eszköztárát, amely a szovjet zóna összeomlása után szabadon áramlik be hozzánk. És melyek azok a deficitek, amelyeket az elmúlt másfél évtized során elszenvedtünk, amelyekről – nyíltan, vagy csak magunknak elismerve – naponta szenvedünk: szenvedünk a társadalmi méretű *szociális szakadékoktól* és következményeitől, a szélsőséges, elkeseredett magatartásformáktól, a hektikus, folytonos *közéleti akciózástól* – ami kiszámíthatatlanná teszi a politikai életet és a tömegek előtt *lejárta* a törvényhozók, döntéshozók mindegyik csapatát.

Kezdődjenek meg tehát a mai emlékbeszédek után holnap a rendszerváltás tudományos vitái! Kerüljenek publikálásra azok az adatfeltárások a parlamenti életről, államközi kapcsolatokról, társa-

egy színháznál kapott állást mint pénzbehajtó. 1960 és 1962 között sikerült egy könyvtárban elhelyezkednie, majd az 1963-as amnesztia után visszatérhetett a tanításhoz. Emellett azonban 1964-től a már szervezés alatt álló Semmelweis Orvostörténeti Múzeum munkatársa lett. (A Magyar Életrajzi Lexikonba 1963-ban ő készítette el

80 orvos életrajzát, és belemélyedt a gyógyítás történetébe. Magyarországon ez akkoriban még nem volt kutatott téma, így Antall tanulmányai a művelődéstörténet új területét tárták fel.) Az intézmény kiépítésében is nagy szerepet játszott, még az évben kinevezték igazgatóhelyettesé. (1974-től megbízott főigazgatója, 1984-től főigazgatója lett az intézménynek.) Tudományszervező munkássága nyomán alakult ki a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár.

Antall József feldolgozta a hazai egészségügyi nevelés 18–19. századi történetét, az orvosi karok történetét, foglalkozott Semmelweis Ignác életé-

dalmi-kulturális átalakulásról, amelyek már összeálltak a rendszerváltás történelméről az akadémiai, tanszéki műhelyekben! Valószínű, hogy Antall József, a miniszterelnök, a történész kolléga és barát maga is így látná helyesnek, ha békés nyugdíjasként élhette volna meg ezt az időt.

Nemzeti liberalizmus

Tíz esztendővel ezelőtt elhunyt a Magyar Köztársaság második, de első szabadon választott miniszterelnöke. Egy Európában, Közép-Európában gondolkodó politikust gyászoltak Európaszerte a politikuskollégák, és gyászoltunk itthon. Antall József ízig-veéig európai értelmiségi volt.



A Semmelweis Orvostörténet Múzeum vezetőjeként (középen) Schultheisz Emil (jobbra) egészségügyi miniszterrel, 1970-es évek eleje
(Az Orvostörténeti Múzeum gyűjteménye)

vel és munkásságával. Tudományos munkássága nyomán elismertségre tett szert, 1974-től (útlevéle birtokában) főleg német nyelvterületen tartott rendszeresen előadásokat. Az 1966-ban alapított Magyar Orvostörténeti Társaság főtársa (1970–85), majd elnöke (1985–93), 1968-tól főszerkesztője az Orvostörténeti Közleményeknek. Tagja a Nemzetközi Gyógyszerésztörténeti Akadémiának és alelnöke a Nemzetközi Orvostörténeti Társaságnak is. 1978–86 között az Országos Múzeumi Tanács főtársa.

1972-ben a Hazafias Népfronton belül megalakított Nemzeti Pantheon (Sírkert) Bizottság titkára, amely célul

Neveltetése a polgárosult nemesi *középosztálybeli* Antall családban hozakötötte a zsidó-keresztény európai kultúrkör hagyományaihoz. A lokális társadalom iránti felelősségérzet, a személyi sors azonosítása a nemzet egészének sorsával, ugyanakkor az elhivatottságérzés az iránt, hogy ezt a nemzeti kultúrát újból és újból európai színvonalra kell emelni és e nemzeti közösség érdekeit európai látószögben kell keresni. Maga a szemlélet is európai: a 19. század derekán – Magyarországon a sorsfordító reformkorban – kialakult magatartásforma ez a kontinensen. Az akkori középosztályok nemzetállamokat alkotó, nemzeti kultúrákat szervező vezéreszméje ez. Ennek terméke a mai Európa csodálatos

nemzeti-nyelvi-szokásrendi sokszínűsége. Ez a középosztály – Magyarországon Eötvös József-

tűzte ki a magyar történelem, tudomány és művészet jeles személyiségei sírjainak megőrzését, a Nemzeti Pantheon felállítását a Kerepesi temetőben. Jelentős szerepe volt a művészeti síremlék-katalógus megalkotásában, az 1848–49-es honvéd parcella megszervezésében és több síremlék restaurálásában.

Antall József 1988 elején kapcsolódik be az ellenzéki mozgalomba. Részt vesz a Magyar Demokrata Fórum előadásain, 1988 szeptemberében jelen van az MDF hivatalos megalakulásánál. Tájékoztodik az újjáalakuló történelmi pártok programjairól, 1988 októberében a Kovács Béla Társaságban az FKGP újjászervezésében is részt vesz. Itt is és a Barankovics-féle Demokrata Néppárt utódként létrejövő KDNP-ben is vezető pozíciót kínálnak neki, de Antall az MDF-ben kezd politizálni: ebben látja lehetőségét egy széles alapú jobbközép párt megteremtésének.

K. K.



„Ötvenhat forradalma mindenkié”.
301-es parcella, 1990. október 23.

1990. október 25. Átlagosan 65%-kal drágul a benzin. Este megindul a taxisok országos tiltakozó akciója. Az ellenzék – elsősorban az SZDSZ – nyíltan a tiltakozók mellé állt. A válság lezárására Antall József kórházi betegágya mellől beszél a tévé nyilvánossága előtt az ország népéhez („pizsamás interjú”).

1990. november 6. Magyarország csatlakozik az Európa Tanácshoz.

1990. november 19–21. Antall József magyar, Mazowiecki lengyel miniszterelnök és Havel csehszlovák elnök Párizsban megállapodnak, hogy egymással rendszeres konzultációkat tartanak és országaik külpolitikai lépéseit koordinálni fogják. (Ennek első kézzelfogható megnyilvánulása a Varsói Szerződés jövőjéről kialakított közös álláspontjuk.) Antall József Párizsban Gorbacsovval is tárgyal a magyar–szovjet viszony új alapokra helyezéséről. (A magyar–szovjet alapszerződést a sok vitatott tétel miatt csak 1991. december elején írják alá.)

1991. január 26. Kipattan a horvátországi fegyvereladással kapcsolatos botrány.

1991. február 14–15. Budapesten és Visegrádon a magyar kormány kezdeményezésére magyar–lengyel–csehszlovák csúcstalálkozót tartanak. Visegrádon Antall József magyar kormányfő, Václav Havel csehszlovák és Lech Wałęsa lengyel elnök megállapodást írnak alá, hogy együttesen törekedjenek országaik felvételére a nyugat-európai védelmi, politikai és gazdasági integráció intézményrendszerébe.

1991. február 25. A Varsói Szerződés tagállamainak külügyi és honvédelmi miniszterei Budapesten jegyzőkönyvet írnak alá a VSZ katonai szervezetének 1991. március 31-ével történő megszűnéséről. Július 1-jével az egész szervezet megszűnik, az erről szóló jegyzőkönyvet Prágában írják alá Antall József miniszterelnök és Jeszenszky Géza külügyminiszter.

1991. május 13–15. Antall József személyében először látogat magyar miniszterelnök Izraelbe.

1991. június 16. Az utolsó szovjet katonai szerelvény is elhagyja Magyarországot. Ezzel Magyarország visszanyeri külső szuverenitását.

től Szalay Lászlón, Trefort Ágostonon át a 20. századi Szekfű Gyuláig, sőt Klebelsberg Kunóig – teremti meg a 19–20. században a nemzeti oktatás-rendszereket, a nemzeti-anyanyelvi szakigazgatást, a modern nemzetállamot. E középosztály társadalmi elhivatottságérzete a polgárosodó Európa dinamizmusának alkotórésze. (Tegyük hozzá: addig a pontig, amíg e középosztály egyes csoportjai el nem jutnak az elhivatottság kisajátításáig, és nem rekesztik ki a nem „közülük valót” e középosztályból. Antall ezeket a kirekesztőket, mint az európai művelt középosztály általában, megvetette.)

A halott miniszterelnök ezt az európai és nemzeti liberalizmust tekintette életművének. Tanulmányaiba, nem éppen rövidre fogott konferencia-felhasználásaiba, no és baráti, társasági beszélgetésekbe öntötte bele otthonról hozott és tanulmányaiból merített eszményeit. Mondhatnánk – legalábbis az én 1990. év eleji naplómban így szerepel – „Antall Jósikából most a felszínre tört a harminc éve lefojtott nemzeti polgári liberalizmus. Az irodalmi termékekből most lesznek a politikai beszédek – írom –. Fiatalos szenvedéllyel éli meg ez a hatvanhoz közeledő férfi irodalmi hőseinek, Eötvös Józsefnek, a centralistáknak és atyáinak eszméit.” Ma, 2003 decemberében hozzáteszem: élete utolsó négy évében végre a gyakorlattal válthatta fel a tanulmányírást,



Amikor a nemzeti ünnepek még nem váltak a pártcsatározások színterévé. A közjogi méltóságok együtt emlékeznek, 1991. március 15.

parlamentari beszédekkel a baráti kvaterkázó monológokat. Haláláig – mondhatjuk halálában is – hű maradt a régi középosztály nemes hagyományaihoz.

Európaiság

Ez vezette külpolitikai aktivitását is. A magyar állam és nemzet jövőjét az akkor erősödő Európai Közösség, majd 1992 után az Európai Unió tagjaként, nagyon is európai társadalomként képzelte el. Tisztelettel nézte Amerikát – nem itt a helye az adomázásnak, miket mondott amerikai útja után baráti beszélgetéseken –, de igen határozottan

A Varsói Szerződés feloszlását aláíró miniszterelnök Jeszenszky Gézával és Somogyi Ferencsel. Prága, 1991. július 1.





A rendszerváltás „hőskorában” gyakori vitára adott okot a közjogi méltóságok hatásköreinek tisztázatlansága. A miniszterelnök és a köztársasági elnök az Alkotmánybíróságról távozóban, 1992

elkötelezett *kontinentális orientációt* követett: német és francia súlyponttal. Műveltségével, ismereteivel ismét összhangban állt ez az irány. A hangsúlyos Európa-politikát párosította egy aktív Közép-Európa- és szomszédság-politikával. A visegrádi találkozó gondolati előzménye éppúgy megtalálható az Antall család ismert lengyelbarát (korábban antifasiszta) tevékenységében, a kutató Antall József különös vonalmában a lengyel témák iránt, mint az aktuális felismerésből: a magyarság jövőjének közép-európai meghatározottsága a szovjet megszállás után még erősebb lesz.

Ezt az európai magyarságfelfogást mind tanárként, mind múzeumigazgatóként, mind miniszterelnökként szilárdan képviselte. És ezért is tiszteltük őt, korábbi kollégái, barátai azután is, hogy a politikai adminisztrációval váltotta fel az értelmiségi hivatást.

Eltűnt világ nemes eszményei

A politikai gondolkodás az 1990-es években sokat merített vagy meríthetett volna ugyanabból a forrásból, ahonnan Antall József is merített: a *hagyományos középosztályok* európai magyarság szemléletéből. A tudományos viták kérdéseinek egyike majd nyilvánvalóan az lesz: vajon volt-e elég ereje ennek a felfogásnak a magyar társadalomban 1990 után. Nem feledhetjük, ez az irányzat nagy veszteségeket szenvedett a fasizmus idején, de még

inkább a szovjet korszakban. A régi középosztályok e nemes hagyományát a proletárdiktatúra összemosta valamikori ellenségeivel, a jobboldali radikalizmussal, és együtt ültette őket a vádlottak padjára. Igaz, hogy értékeik egyes elemei – akár a történetírásban Szekfű, Domanovszky, de a kultúra más ágaiban is Kodály, Bartók, Dohnányi – beépültek ugyan a kádári konszolidáció kultúrájába, de inkább csak töredékeiben. Antall e szellem követésére próbálta fogni pártját, illetve az ún. nemzeti koalíciót, de hogy milyen sikerrel, azt majd csak a kutatások mutathatják meg...

Mint ahogy arról is csak a minuciózus társadalomtörténeti-köz kulturális kutatások beszélhetnek majd megalapozottan: *mennyire* maradt ennek a 150 éves gondolatkörnek társadalmi hordozó rétege az 1990-es évekre? Egyáltalán: Európában mennyire élte túl az újabb ipari-technikai forradalmakat 1945 után a 19. századi nemzeti liberális polgári eszmevilág? Mennyire szívódott fel Nyugat-Európában az 1970–80-as években, az úrkorszak, majd a chipkorszak új életideáljaiban, magatartásformáiban. Vajon újraéledése nem csak annak volt köszönhető Magyarországon (és kis részben Lengyelországban), hogy *üldözött eszme* volt? S ezért lettek 19–20. századi klasszikusai újraolvasott bibliáink? S adtuk ki újra az irányzat feledésbe szorított mestereit?

Az kétségtelennek látszik az első eszmetörténeti tanulmányokból is,

1991. június 28. Budapesten a KGST kilenc tagállamának képviselője aláírja a szervezet megszűnéséről szóló jegyzőkönyvet.

1991. augusztus 16–20. II. János Pál pápa Magyarországra látogat, találkozik a köztársasági elnökkel, a miniszterelnökkel és miniszterekkel is.

1991. szeptember vége. Antall József a kelet-európai vezetők közül elsőként tesz látogatást a NATO brüsszeli főhadiszállásán, ahol Wörnerrel, a szervezet főtitkárával tárgyal közvetlen diplomáciai kapcsolat létesítéséről.



Látogatás a NATO-központban

1991. október 28. Antall József Brüsszelben Jacques Delors-ral, az Európai Közösségek Bizottságának elnökével tárgyal.

1991. november 4. Név szerinti szavazással a képviselők elfogadják az ún. Zétényi–Takács-féle törvényjavaslatot, amely lehetőséget ad arra, hogy az 1944. december 21–1990. május 2. között elkövetett és politikai okokból megtorlatlanul maradt emberölések, halált okozó testi sértések és hazaárulások ügyében az elévülés újrakezdődjék. A törvénytervezetet nem írja alá Göncz Árpád köztársasági elnök, az Alkotmánybírósághoz fordul törvényességi ellenőrzésre. Az Alkotmánybíróság törvényellenesnek minősíti a törvénytervezetet, amely így nem lép hatályba.

1991. december 6. Antall József Moszkvában aláírja a magyar–orosz alapszerződést.

1991. december 16. Antall József miniszterelnök Brüsszelben aláírja Magyarország társulási szerződését az Európai Közösséggel.

1992. február 6–7. Helmut Kohl német kancellár magyarországi látogatása. Antall József magyar miniszterelnök és Kohl kancellár aláírja a magyar–német alapszerződést.

1992. február 21. A kormány „nemzetrontó” politikáját bírálva a Független Kisgazdapárt Országos Vezetősége kimondja a párt kilépését a kormánykoalícióból. A 33 fős kisgazda parlamenti frakció azonban továbbra is támogatja a koalíciót.

1992. április 25. Budapesten felvonulást rendez a radikális változások érdekében

a Torgyán József vezette kiscgazdapárt („Harag Napja”).

1992. május 8. A kormányfő a Rádió elnökének azonnali felmentését kezdeményezi Göncz Árpád köztársasági elnöknel. Göncz Árpád a kérést a sajtószabadságra hivatkozva elutasítja. A miniszterelnök az Alkotmánybíróság állásfoglalását kéri a köztársasági elnök kinevezési, illetve felmentési jogkörével kapcsolatban. Az ellentét „médiaháborúvá” terebélyesedik.

1992. május 25. A magyar kormány felmondja a bős–nagygyarosi vízlépcsőről Csehszlovákiával kötött szerződést.

1992. május 28. John Major brit kormányfő Budapesten Antall József magyar kormányfővel tárgyal.

1992. július 9–10. Antall József részt vesz Helsinkiben az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezleten.

1992. július 19. Antall József részt vesz Bécsben a Közép-európai Kezdeményezés kormányfői értekezletén.

1992. augusztus 20. A Magyar Fórum című lapban megjelenik Csurka István tanulmánya. Ebben – többek között – lemondásra szólítja fel a beteg miniszterelnököt.

1992. november 10–11. Borisz Jelcin orosz elnök budapesti látogatásán lezárják az orosz csapatkivonások pénzügyi kihatásairól évek óta folyó magyar–orosz pénzügyi vitát. A megállapodást Jelcin és Antall József írja alá.

1993. április 30. Munkácson Antall József aláírja a magyar–ukrán tárgyalások záróokmányát.

1993. augusztus 5. Csurka István szakít az MDF-fel, és megalakítja a Magyar Igazság és Élet Pártját.

1993. szeptember 9. Budapesten ülésezik a Európai Demokrata Unió.



A már nagy beteg miniszterelnök jobboldali európai politikussal az EDU találkozóján

1993. szeptember 14. Mintegy 20-30 ezer mezőgazdasági termelő tüntet a Parlament előtt a mezőgazdaság érdekeinek fokozottabb figyelembevételéért.

1993. december 12. Hosszan tartó betegség után elhunyt Antall József miniszterelnök.

F. I.



A magyar–ukrán tárgyalások záróokmányának aláírója. Munkács, 1993. április 30.

hogy a szovjet rendszer felbomlásában, belső felmorzsolásában ez az irányzat még nem eléggé méltatott, jelentős szerepet játszott. Magába fogta a proletárdiktatúra által visszaszorított nemzeti és világnézeti (így a vallásos) önazonosságot. (Ahogy a rendszer polgári radikális ellenzéke a politikai pluralizmus, az egyéni politikai szabadságjogok visszaszorítása ellen lázadt.) Azt azonban még nem látjuk, miért szenvedett ekkora vereséget 1994-ben az ezen értékeket zászlóra tűző csapat, és miért nem tud máig az 1990-hez hasonló jelentős erő lenni. Kérdés: talán túlságosan irodalmi formában, túlságosan múlt századi, vagy az *1945 előtti normák követésével jelent meg?* Nem volt képes – ahogy például a német, a cseh vagy az angol tory párt képes volt – a régi középosztály nemzeti liberalizmusát *modernizálni?* Talán túlságosan is „történelmi”-ként jelenítették meg vezetői ezt az irányzatot a hódító computer, a tömegesség korában?

Majd a viták fognak ezekre a kérdésekre választ adni. És ki lenne más, aki e vitákon a leghitelesebben magyarázhatná nekünk a régi világ nemes elveit, s egyben kedves emberi derűvel figyelni a fiatal kritikusokat, mint a kedves Osztályfőnök Úr, Antall József. Akit mi, távolabbi vagy közelebbi barátai, évtizedeken át kollégái éppen derűs toleranciájáért szerettünk.

Túl a politikán

Antall József halálának 10. évfordulóján szólnunk kell nemcsak a politikus-

ról, hanem az emberről is! Akiről szobrot merevítenek, akit utólag idéznek, kritizálnak, akinek emlékét napi politikai harcok közé szorítják – ahogy ez lenni szokott. Lenni szokott... De amely szokáson talán időszerű lenne változtatni! Mert az ember nem csak homo politicus. Az ember messze több ennél: életet szerető, alkotó, szerelmemmel, barátsággal, természeti környezetével együtt élő, azokba belesimuló lény. S aki ismerte Antall Józsefet 1990 előtt, vagy éppen baráti kollégája volt, mint évtizedekig jómagam, az tudja, hogy Antall József igazi életszerető „homo ludens” volt. Különösen még mielőtt a politika és a kegyetlenül korán jött betegség örökké komolyságba, néha derűs komorságba nem zárta. Aki szerette az anekdotákat, a csevegésbe torkolló szakmai tereferéket, a társasági pletykákat, aki szeretett mosolyogva élcelődni, azután túlérzékenyen elhallgatni, ha visszaélcelődtek, aztán dűnyögve megértőn legyinteni. Aki vállalta, hogy ő öltözködésében, szokásaiban, modorában, beszédstílusában egy előző világ képviselője itt, akit lehetett becsülni és szeretni.

S ha most még azt is hozzáteszem, hogy remélem: egyszer a történettudomány is érdeklődik majd a politikán túli emberi magatartások iránt, nos, akkor biztos vagyok, hogy – amennyiben van túlvilág – felemeli majd a jól ismert előretolt kéztartással borospoharát, és a tőle szokott komolysággal azt mondja: jól van, fiúk.

GLATZ FERENC